

Het recht op vertaling in Nederlandse strafzaken

Mr. P. van Kampen & mr. S. Denneman*

Inleiding

Na jaren van steggelen binnen de Europese Unie over de basisrechten van verdachten in strafzaken – waarbij binnen de Europese Unie geen overeenstemming kon worden bereikt over het meest basale recht van de verdachte, namelijk het zwijgrecht – kwam het op 30 november 2009 onder voorzitterschap van Zweden bij resolutie van de Raad van Europa (Raad) tot een ondersteuning van de Raad van het zogenaamde ‘Stockholm Programme’: een ‘Roadmap for strengthening procedural rights of suspects or accused persons in criminal proceedings’.¹ Oorsprong van de routekaart is gelegen in het feit dat waar het EVRM in de Europese Unie de grondslag vormt voor de bescherming van de rechten van de verdachte in strafrechtelijke procedures, verdere actie op dit punt noodzakelijk is om ervoor te zorgen dat de in het EVRM neergelegde waarborgen over de gehele linie consistent en adequaat worden toegepast en (daar waar nodig) verhoogd. Dat is in de visie van de Raad temeer van belang, daar waar inmiddels verschillende programma’s tot stand kwamen met betrekking tot wederzijdse erkenning als basis van Europeesrechtelijke samenwerking op het gebied van strafzaken. Voor die wederzijdse erkenning is een eensluidende interpretatie en implementatie van de basisrechten van verdachten in strafzaken naar het oordeel van de Raad onontbeerlijk.

In de *Roadmap*, die als bijlage bij de Resolutie van de Raad is gevoegd, worden 6 rechten van verdachten genoemd, welke de basis dienen te

vormen voor verdere actie door de lidstaten. Elk van deze rechten wordt gezien als fundamenteel procedureel recht van een verdachte in strafzaken, waar ook in Europa gevoerd.

Het allereerste recht dat in de *Roadmap* in die context wordt genoemd, betreft het recht op vertaling en interpretatie. Dat recht wordt van (groot) belang geacht in een verenigd Europa, waarin een vrij verkeer van personen de norm is. Volgens de *Roadmap* dient de verdachte (in ieder geval) te begrijpen ‘*what is happening and make him/herself understood.*’ Het recht wordt aldus uitgelegd dat

‘a suspected or accused person who does not speak or understand the language that is used in the proceedings will need an interpreter and translation of essential procedural documents.’

Het spreekt welhaast vanzelf, maar toch heeft reeds dit eerste recht van verdachten tot omstandige discussie(s) aanleiding gegeven. Onderwerp van aandacht daarbij is de vraag hoe ver het recht (of de maatregel, zoals het in de *Roadmap* wordt genoemd, vanwege de noodzaak tot verdere actie van de lidstaten op dit punt) gaat of dient te gaan: kan (eenvoudigweg) worden volstaan met een mondelinge vertaling van een deel van de processtukken, of dienen die processtukken – onder omstandigheden – ook daadwerkelijk (schriftelijk) vertaald te worden? Die discussie werd in Nederland jaren geleden beslecht in het voordeel van de eerste interpretatie: een mondelinge vertaling volstaat in de regel naar het oordeel van de Hoge Raad,

* Advocaten, Simmons & Simmons.

1 Resolutie C 295/01.

gelet op de jurisprudentie van het EHRM op dit punt. In de praktijk wordt die interpretatie vrijwel zonder uitzondering gevolgd.

Die conclusie (van de Hoge Raad) is niet zonder betekenis: in de context van de discussie binnen Europa over de strekking van het recht op vertaling en interpretatie zou een verwijzing naar de Nederlandse standaardpraktijk op dit punt andere Europese landen kunnen verleiden tot de conclusie dat een recht op mondelinge vertaling kennelijk – zonder problemen – volstaat. Die mogelijkheid geeft op zichzelf voldoende reden om de jurisprudentie van het EHRM met betrekking tot het recht op vertaling en interpretatie in het navolgende nog eens aan een (korte) nadere analyse te onderwerpen.

De omvang van het recht op vertaling naar Nederlands (strafproces)recht

Op grond van het Nederlandse Wetboek van Strafvordering (Sv) heeft een verdachte gedurende het gerechtelijk vooronderzoek (tijdens zijn verhoren) en tijdens het onderzoek ter zitting recht op taalkundige bijstand van een tolk.² Een wettelijke regeling met betrekking tot het opsporingsonderzoek ontbreekt: gelet op het bepaalde in het EVRM evenwel, alsmede gelet op het belang van taalkundige bijstand juist in die fase, wordt de verdachte ook in die fase standaard van taalkundige bijstand voorzien.³

Volgens de daarop gerichte Aanwijzing van het OM dient de verdachte bij het (eerste) politieverhoor te worden toegesproken in een taal die hij begrijpt. Van processtukken die worden verzonden naar een 'Schengenland' ter attentie van een verdachte die de Nederlandse taal niet

of onvoldoende begrijpt, wordt de essentie vertaald. Voor overige processtukken geldt volgens de Aanwijzing dat kan worden volstaan met een vertolking van de essentie van die stukken: 'schriftelijke vertaling van deze stukken is niet vereist', aldus de Aanwijzing.

Ook de Hoge Raad is van mening dat het recht op taalkundige bijstand aan de verdachte in ieder geval niet zover strekt dat (zonder meer) aanspraak bestaat op schriftelijke vertaling van *alle* essentiële processtukken.⁴ De Hoge Raad ontleent dit standpunt aan de uitspraak van het EHRM in *Kamasinski*.⁵

Met verwijzing naar *Kamasinski* concludeert de Hoge Raad in genoemd arrest dat aan artikel 6 EVRM geen onbeperkte aanspraak op vertaling van het schriftelijke procesmateriaal valt te ontnemen. In het algemeen zal met *vertolking* van de korte inhoud van daarvoor in aanmerking komende processtukken kunnen worden volstaan, aldus de Hoge Raad. Slechts in een *bijzonder* geval zal niet kunnen worden volstaan met een mondelinge vertolking en zal een vertaling van een bepaald processtuk, dan wel een korte schriftelijke weergave daarvan in een voor de verdachte begrijpelijke taal, noodzakelijk zijn. De beslissing hierover ligt geheel in handen bij de gerechtelijke autoriteiten. Gelet op de belasting die schriftelijke vertaling van processtukken meebrengt voor de procesgang, mag van de raadsman op dat punt *in elk geval* worden gevergd dat hij – met name indien het een omvangrijk dossier betreft – met de nodige precisie aangeeft van welke processtukken schriftelijke vertaling wordt verlangd, aldus de Hoge Raad.⁶

2 Zie artikel 191 Sv en 275 Sv.

3 Zie de Aanwijzing bijstand van tolken en vertalers in het opsporingsonderzoek, *Stcr*. 2008, 116.

4 HR 16 december 1998, *NJ* 1998, 352.

5 *Kamasinski tegen Oostenrijk*, EHRM 19 december 1989, *NJ* 1994, 25.

6 HR 16 december 1998, *NJ* 1998, 352.

Een verdere invulling van de vraag wanneer artikel 6 EVRM noodzaakt tot een vertaling van een of meer processtukken en wat in dat kader – als stelplicht – van de verdediging wordt gevegd, geeft de Hoge Raad niet: niet in genoemd arrest uit december 1997 en niet in nadien gevolgde rechtspraak. In die latere rechtspraak is het uitgangspunt uit december 1997 eigenlijk vooral herhaald.

In de praktijk voorzien de gerechtelijke autoriteiten de verdachte slechts van een schriftelijke vertaling van de dagvaarding, maar zelfs dat is in de visie van de Hoge Raad (kennelijk) niet altijd nodig (althans leidt niet altijd tot consequenties).⁷ Voor het overige wordt *meestal* volstaan met een mondelinge vertolking van hetgeen ter zitting wordt besproken. Soms wordt – en zonder uitzondering na lang aandringen van de verdediging – overgegaan tot schriftelijke vertaling van een aantal relevante processtukken (meestal ambtshandelingen), in aanvulling op de bijstand van een tolk ter zitting. Omdat op de zitting conform het bepaalde in artikel 301 Sv in ieder geval de inhoud van het bewijs tegen de verdachte dient te zijn voorgelezen, althans voorgehouden, wordt een verdachte op zo'n zitting ook zonder dat het tot een schriftelijke vertaling komt wel iets wijzer, maar een en ander hangt bepaald af van de capaciteiten van de tolk, de complexiteit van de zaak en de lengte van de zitting. Daar waar vanwege de complexiteit van de zaak de nodige regiezittingen in een zaak plaatsvinden, zal het de verdachte in de regel (wellicht) langzaam duidelijk worden wat het hem belastende bewijs is dat zich in zijn procesdossier bevindt; hoe korter het proces, hoe minder de verdachte van dat bewijs zal meekrijgen. Dat roept de essentiële vraag op of de verdachte in die omstandigheden nog wel voldoende (tijd

en) faciliteiten heeft om zich te verdedigen, zoals vereist door artikel 6 lid 3 sub b EVRM. Is de door de Hoge Raad vastgestelde interpretatie tot hetgeen waartoe het EVRM verplicht, niet al te zeer aan de minimale kant?

Vast staat in ieder geval dat andere Europese landen op dit punt minder minimalistisch zijn ingesteld. Althans: uit het recente rapport *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*, dat op verzoek van de Europese Commissie werd opgesteld, blijkt dat in veel andere lidstaten ook de (eerste) beschuldiging, bevelen in het kader van de voorlopige hechtenis, de gronden voor voorlopige hechtenis, de einduitspraak, delen van het procesdossier, en de rechten die de verdachte heeft, in schriftelijke vertaling aan de verdachte worden voorgelegd.⁸ Dat lijkt als zodanig ook meer recht te doen aan de jurisprudentie van het EHRM.

De omvang van het recht op vertaling volgens het EHRM

Uitgangspunt van het EHRM is dat iedere verdachte recht heeft op gratis bijstand van een tolk: niet alleen ten aanzien van mondelinge verklaringen ter terechtzittingen, maar ook ten aanzien van schriftelijk stukken en het voorbereidend onderzoek. Dit betekent dat de verdachte die de voertaal van de procedure niet verstaat, recht heeft op 'vertolking' van alle documenten en verklaringen *voor zover dat noodzakelijk is* om de verdachte van een eerlijk proces te voorzien. Dit betekent ook in de visie van het EHRM niet dat al het bewijs of alle officiële documenten gebezigd in het proces schriftelijk vertaald dienen te worden.⁹ In het *Hermi*-arrest benadrukt het EHRM dat de tekst van het EVRM spreekt over bijstand van een '*interpreter*' ('tolk') en niet

7 Vgl. HR 6 november 2007, NJ 2008, 599.

8 T. Spronken, G. Vermeulen, D. de Vocht en L. van Puyenbroeck, *EU Procedural Rights in Criminal*

Proceedings, Maklu: Antwerpen 2009, p. 93.

9 *Kamasinski tegen Oostenrijk*, EHRM 19 december 1989, NJ 1994, 25 (r.o. 74).

over een ‘*translator*’ (‘vertaler’). Het EHRM leidt hier uit af dat mondelinge taalkundige bijstand toereikend *kan* zijn.¹⁰

Dat ter terechtzitting geen simultaanvertaling plaatsvindt, maar (later) een samenvatting van hetgeen plaatsvindt gegeven wordt, leidt op zichzelf evenmin tot een schending van artikel 6 EVRM.¹¹ Ook is het niet nodig dat de eindspraak schriftelijk vertaald wordt, zolang de verdachte de inhoud van de uitspraak maar voldoende begrijpt.¹² Wel legt het EHRM de nadruk op het belang van de beschuldiging (‘*accusation*’). Het stelt dat hoewel artikel 6 lid 3 sub a EVRM niet specificceert dat de mededeling van beschuldiging schriftelijk dient te zijn of schriftelijk vertaald behoeft te worden, die bepaling wel uitwijst dat de beschuldiging bijzondere aandacht verdient. De beschuldiging is van cruciaal belang in het strafproces, omdat vanaf het moment van het uitbrengen daarvan de verdachte formeel kennis neemt van de feitelijke en juridische basis van de beschuldigingen tegen hem. Een beschuldiging die niet vertaald is, kan de verdachte die niet de in de procedure gebezigde voertaal spreekt in het nadeel brengen.¹³ De verdachte dient voorts voldoende geïnformeerd te zijn over de aard en de oorzaak van de beschuldiging.¹⁴ Indien een verdachte dat verzoekt, dient een beschuldiging dan ook vertaald te worden.¹⁵

Waar het in de visie van het EHRM om gaat is dat de bijstand van de tolk de mogelijkheid schept dat de verdachte de benodigde kennis heeft van zijn zaak, zodat hij zichzelf kan verdedigen en in het bijzonder de mogelijkheid heeft om de rechter zijn versie van de feiten voor te leggen. Wat dit betreft zijn de bevoegde autoriteiten niet enkel verplicht een tolk toe te wijzen. Deze verplichting strekt er ook toe dat, indien de autoriteit daar in het gegeven geval op gewezen wordt, zij zorg draagt voor verder toezicht op de kwaliteit van de vertolking die verschaft wordt.¹⁶

In de visie van het EHRM is de talenkennis van de verdachte van *essentieel* belang.¹⁷ Het EHRM doet (daarom) in dit kader ook onderzoek naar de aard van het delict waarvan de verdachte beschuldigd wordt, alsmede naar alle aan de verdachte gerichte communicatie door de autoriteiten. Dit om te kunnen bepalen of hetzij het delict, hetzij de aan de verdachte gerichte communicatie zodanig ingewikkeld is dat een gedetailleerde kennis van de voertaal in de procedure – wel degelijk – vereist is.¹⁸ De overweging in het *Cuscani*-arrest dat, hoewel de verdediging primair een zaak is van de verdachte en zijn raadsman is, de nationale rechter uiteindelijk de bewaker is van de eerlijkheid van het proces,¹⁹ en dat dit mede de mogelijke *afwezigheid* van *vertaling* of vertolking voor een

10 *Hermi tegen Italië*, EHRM 18 oktober 2006, nr. 18114/02 (r.o. 70).

11 *Kamasinski tegen Oostenrijk*, EHRM 19 december 1989, NJ 1994, 25 (r.o. 83).

12 *Kamasinski tegen Oostenrijk*, EHRM 19 december 1989, NJ 1994, 25 (r.o. 85).

13 *Kamasinski tegen Oostenrijk*, EHRM 19 december 1989, NJ 1994, 25 (r.o. 79).

14 *Kamasinski tegen Oostenrijk*, EHRM 19 december 1989, NJ 1994, 25 (r.o. 81). Zie ook Spronken c.s., *idem*, p. 28.

15 *Brozicek tegen Italië*, EHRM 19 december 1989, NJ 1994, 26 (r.o. 41).

16 *Kamasinski tegen Oostenrijk*, EHRM 19 december 1989, NJ 1994, 25 (r.o. 74).

17 *Hermi tegen Italië*, EHRM 18 oktober 2006, nr. 18114/02 (r.o. 71).

18 *Hermi tegen Italië*, EHRM 18 oktober 2006, nr. 18114/02 (r.o. 71).

19 *Cuscani tegen Verenigd Koninkrijk*, EHRM 24 september 2002, nr. 32771/96 (r.o. 39).

buitenlandse verdachte omvat,²⁰ spreekt wat dat betreft boekdelen.

Het poldermodel van interpretatie

Zoals opgemerkt hoeft naar het oordeel van de Hoge Raad in de regel geen schriftelijke vertaling te worden gegeven van processtukken. Weliswaar is ook het EHRM van oordeel dat een schriftelijke vertaling niet per se nodig is, maar uitgangspunt is wel steeds dat de verdachte recht heeft op een eerlijk proces. Het is die verbinding met het verder gelegen doel van het recht op vertaling – namelijk te waarborgen dat de verdachte zichzelf adequaat kan verdedigen en de mogelijkheid heeft om zijn versie aan de rechter voor te leggen – die in de jurisprudentie van de Hoge Raad (en die van lagere rechters) lijkt te ontbreken. Dat geldt ook daar waar de Aanwijzing simpelweg opmerkt dat schriftelijke vertaling van ‘overige stukken’ *niet vereist* is.

Het recht op vertaling raakt in essentie de procesautonomie van de verdachte. Dat is ook exact de reden, waarom dat recht als eerste recht/maatregel wordt genoemd in het *Stockholm Programme*. De verdachte moet steeds zelf zijn proceshouding kunnen bepalen. Hij heeft daarbij steeds het fundamentele recht om een *eigen* interpretatie te geven aan het bewijs dat tegen hem wordt ingebracht,²¹ en voorts om, conform de waarborgen genoemd in het EVRM, het bewijs tegen hem te betwisten en het gebruik van (potentieel) bewijs aan te vechten. Daarbij dient (ook) de kwaliteit van het bewijs meegenomen te kunnen worden, zoals de omstandigheden waaronder het bewijs verkregen en de betrouwbaarheid en precisie ervan.²²

Het is de vraag of de verdachte zijn procespositie voldoende *zelf* kan bepalen indien niet steeds, in ieder geval van essentiële processtukken, een schriftelijke vertaling wordt verstrekt – of desnoods de essentie daarvan schriftelijk adequaat wordt samengevat. Immers, zonder een schriftelijke vertaling van (de essentie van) die stukken, zal het niet de verdachte *zelf* zijn die aan de hand van die stukken autonoom zijn eigen proceshouding bepaalt en kan bepalen. Daartoe ontbreekt het hem aan kennis. In dat licht raakt de huidige interpretatie van het recht op vertaling naar Nederlands recht de procesautonomie van de verdachte van de kern.

Naarmate de beschuldiging en/of het dossier complexer wordt, leidt de jurisprudentie van de Hoge Raad ertoe dat een steeds grotere verantwoordelijkheid bij de raadsman wordt neergelegd. Het is de raadsman die in dat geval met voldoende precisie dient aan te geven wat de relevante stukken zijn die vertaald dienen te worden en vooral ook waarom. Steun van de verdachte ontbeert hij daarbij: de verdachte kan de raadsman immers bij gebrek aan kennis van het dossier, niet helpen bij de vraag wat vanuit zijn optiek essentieel is of zou kunnen zijn. Het is de vraag of dit verenigbaar is met de visie van het EHRM, dat immers stelt dat juist in ingewikkelde zaken de talenkennis van de verdachte van essentieel belang is²³ en voorts als uitgangspunt hanteert dat de nationale rechter zelf de verantwoordelijkheid draagt voor de vertaling van processtukken. In plaats daarvan lijkt die verantwoordelijkheid in de Nederlandse strafrechtpraktijk vooral te worden afgewikkeld op de raadsman – niet eens op de verdediging als zodanig.²⁴

20 *Hermi tegen Italië*, EHRM 18 oktober 2006, nr. 18114/02 (r.o. 72).

21 K. Rozemond, *Strafvorderlijke Rechtsvinding*, Deventer: Gouda Quint 1998, p. 312.

22 *Jalloh tegen Duitsland*, EHRM 11 juli 2006,

nr. 54810/00, NJ 2007, 226 (r.o. 96).

23 *Hermi tegen Italië*, EHRM 18 oktober 2006, nr. 18114/02 (r.o. 71).

24 In die zin ook reeds 't Hart in zijn noot bij HR 16 december 1997, NJ 1998, 352.

Het afwentelen van verantwoordelijkheid vindt *zelfs* plaats daar waar de raadsman zijn twijfels uit over de betrouwbaarheid van de vertaling. Illustratief daarvoor is het arrest van de Hoge Raad van 12 maart 2002.²⁵ Blijkens dat arrest merkt de raadsman bij het gerechtshof op dat de ter terechtzitting aanwezige tolken van oordeel zijn dat de vertolking van de verklaring van een medeverdachte, zoals te zien is op de video-opnamen van zijn verhoor, *onjuist* is. De raadsman verzoekt het gerechtshof om de vertolking van het verhoor door de aanwezige tolken te laten beoordelen. Dit wordt door het gerechtshof evenwel afgewezen, omdat nooit eerder opmerkingen over de betrouwbaarheid zijn gemaakt en de tolken bij verhoor beëdigd waren. In cassatie overweegt de Hoge Raad dat, in aanmerking genomen dat het verzoek van de raadsman niet inhoudt *op welk onderdeel of in welke mate* de vertolking onjuist zou zijn en evenmin dat en op welke wijze deze veronderstelde onjuistheid voor enige in de strafzaak te nemen beslissing relevant zou kunnen zijn, het oordeel van het hof niet onbegrijpelijk is en geen nadere motivering behoeft.²⁶ In het licht van de uitspraak van het EHRM in *Kamasinski*, dat de

bevoegde autoriteiten niet enkel verplicht zijn om een tolk toe te wijzen, maar ook om, indien de autoriteit daar in het gegeven geval op gewezen worden, zorg te dragen voor verder toezicht op de kwaliteit van de vertolking die verschaft wordt, is die redenering bepaald opmerkelijk.

Het belang van de *Roadmap*

Tegen de achtergrond van de jurisprudentie van het EHRM lijkt de interpretatie van de Hoge Raad van het recht op vertaling en vertolking zoals genoemd in artikel 6 EVRM aan de minimale kant. De uitleg van de Hoge Raad van dat recht vormt de meest minimalistische interpretatie van dat recht die mogelijk is binnen de context van die jurisprudentie. In de praktijk leidt die uitleg tot problemen: het legt een (te) grote verantwoordelijkheid op de schouders van de raadsman, die bovendien node de assistentie mist van zijn cliënt: die kent immers de stukken niet. Het is in dat licht te hopen dat geen van de Europese landen zich er in de context van de *Roadmap* toe laat verleiden om die interpretatie over te nemen: het recht op een eerlijk proces binnen Europa wordt daarmee niet gediend.

25 NJ 2002, 448.

26 HR 12 maart 2002, NJ 2002, 448 (r.o. 3.3).